

H.V. Гросул-Войцеховская, *Архитектор В.А. Войцеховский Замыслы и Воплощения 1909-1977*, М.: ЦНИ „Актуальная история”; АИРО-XXI, 2021. – 96с.

Articolul este parte a proiectului „Patrimoniul muzeal și memoria istorică: cercetare, interpretare, prezentare”, cifru 20.80009.09.07.43, în cadrul Programului de Stat (2020-2023) implementat la Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

Prezenta monografie a pictoriței Nina Grosul-Voițehovskij, candidat în științe pedagogice, vine să ne relateze despre soarta renumitului arhitect Valentin Voițehovskij, născut într-o familie de țărani simpli dintr-un sătuc din apropierea orașului Minsk din Imperiul Rus („care nu aveau închipuire pe atunci ce renumit va deveni fiul lor (...)”, p. 5), cel care a proiectat și creat imaginea mai multor clădiri, care și-a adus contribuția inestimabilă la realizarea unor monumente de valoare artistică, istorică și arhitecturală națională și internațională.

Monografia cuprinde o adnotare a autoarei în limbile rusă și engleză, două capitole și drept anexe sunt utilizate trei compartimente de desene grafice și proiecte din creația lui Valentin Voițehovskij.

În prefața lucrării (p. 5-7), autoarea ne relatează despre activitatea tatălui său în calitate de pedagog, profesor și arhitect care a marcat dezvoltarea arhitecturii din spațiul românesc interbelic și postbelic, ne expune succint sursele care au stat la baza creării și apariției acestei monografii.

În prima parte a capitolului intitulat „Жизнь и Творчество – **Viața și Creația**” (p. 8-53), autoarea povestește despre soarta grea a bunicii ei. Tatăl viitorului arhitect Alexandru Voițehovskij în tinerețe a fost de meserie constructor de sobe și beciuri, care va obține la vârsta de 28 de ani meseria de tehnician-constructor prin studiile efectuate la Sankt Petersburg. Mama arhitectului, Stanislava Vikentievna, era cusătoreasă; de religie el era ortodox, ea catolică.

Din fragedă copilărie se mută împreună cu familia, la 1910, cu traiul în orașul Soroca din gubernia Basarabia. Primele cunoștințe le obține prin studiile efectuate la gimnaziul din localitate. Răsfoind publicațiile editate în Imperiul Rus, în special revista „Вокруг света – În jurul lumii”, rămâne impresionat de fotografiile mai multor construcții arhitecturale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, printre care și clădirea Teatrului de Operă din Lvov, afirmând pentru sine că „va construi și el astfel de bijuterii” (p. 9).

Amințirile din copilărie legate de cercetările arheologice și săpăturile întreprinse de arheologi la fântâna și în incinta cetății Soroca au servit drept motiv și impuls în alegerea viitoarei sale profesii. După finalizarea cursurilor de gimnazist la 1927, timp de doi ani lucrează în calitate de învățător la clasele primare din satul Cureșnița. Această primă practică pedagogică îl va ajuta în viitor nespus de mult.

În anul 1929, susține cu succes examenele de admitere și este înmatriculat la Școala Superioară de Arhitectură din București (sau cum este numită de autoarea lucrării Academia de Arhitectură din București), și visul din copilărie de a fi arhitect devine realitate (p. 11). I-a avut ca mentori și i-a cunoscut pe arhitecții români ai perioadei interbelice Octav Doicescu și Richard Bordenache, absolvenți și ei ai Școlii Superioare de Arhitectură din București, și mulți alți profesori care și-au făcut studiile

peste hotare, la Academia de Arte „P. Julien” din Paris.

În timpul anilor de studenție s-a împrietenit cu basarabeni Valentin Mednec și Robert Kurtș, viitorii și renumiții arhitecți din RSS Moldovenească. Trăind nouă ani la București, a făcut cunoștință cu mai mulți tineri basarabeni, unii devenind între timp persoane cu renume în diferite sfere ale științei și artei. Printre ei menționăm pe poetul Emilian Bucov, cu care un timp a închiriat un apartament în București, pe Iurie Korotkov, tatăl renumitei actrițe și regizoare de filme Kira Muratov (p. 14).

Din amintirile relatate de Valentin Mednec, „la început era greu de supraviețuit fără resurse materiale. Plata studiilor era enormă, burse nu existau, manualele și cărțile de specialitate în limba franceză costau scump. Trăiau și lucrau în subsolul casei unui inginer-constructor din București, care le pune la dispoziție comenzi particulare la diferite firme, companii private, ameliorându-și prin acest mod situația lor financiară, obținând în schimb o bogată practică în executarea diverselor desene și schițe în calitate de desenatori. Mica lor companie în glumă era numită KUMEVO (Kurtș, Mednec, Voițehovskij)” (p. 11-14).

În anul trei de studii primește sarcina de a executa măsurările și a proiecta schița unui monument vechi de arhitectură. Valentin Voițehovskij își concentrează atenția asupra Cetății Soroca, care l-a pasionat și cucerit din copilărie, și asupra căreia va reveni, mult mai târziu, cu o lucrare științifică aprofundată în calitate de arhitect desăvârșit. Construcțiile Moldovei Medievale vor deveni laitmotivul creației sale artistice.

În intervalul 1934-1938, apar primele proiecte și lucrări realizate pe teritoriul Basarabiei. De menționat casele de locuit din satul Jabca, Școala medie incompletă de la Soroca și Bălți, un număr de construcții bisericesti din Nordul Basarabiei. Din motive obiective personale și ținând cont de atitudinea puterii sovietice față de biserică, acestea și altele nu și-au găsit reflectare în autobiografia arhitectului din anii '40-'70 ai secolului trecut. Astfel, în documentele și listele oficiale legate de promovarea într-o funcție sau acordarea de titluri științifice sau artistice, lipsește cu desăvârșire menționarea monumentelor arhitecturale create de arhitect în perioada interbelică (p. 15, 40).

Împreună cu profesorul său, renumitul arhitect român Octav Doicescu, în anul 1939 a proiectat Pavilionul Expozițional al Regatului României de la New York, a dezvoltat proiectul Pieței Centrale din București și un șir de proiecte de case de locuit finisate la sfârșitul anilor '30, care și astăzi înfrumusețează capitala României. Din amintirile aceluiași arhitect Valentin Mednec, „profesorii Școlii Superioare de Arhitectură din București Octav Doicescu și Richard Bordenache țineau foarte mult la tânărul student din Basarabia și apreciau talentul său de pictor și desenator. Deseori lucrările sale erau expuse în sălile expoziționale ale Academiei. În colaborare cu acești doi mari arhitecți români, în perioada interbelică a proiectat și realizat mai multe edificii de menire publică și culturală: hoteluri, școli, fabrici, case de locuit din orașele București, Brașov, Ploiești, Balcic” (p. 16-21, 38).

Odată cu încheierea studiilor în anul 1939, revine în Basarabia și lucrează independent în calitate de arhitect la Eparhia din orașul Bălți, unde se ocupă de restaurarea și reabilitarea construcțiilor de cult aflate în subordinea bisericilor și mănăstirilor din Basarabia. În această perioadă este proiectat și construit Baptisteriul

Bisericii „Sfinții Împărați Constantin și Elena” din Bălți și clădirea administrativă a călugărilor de la Mănăstirea Rudi (p. 21).

Elegantul Baptisteriu al Bisericii din Bălți poate fi considerat cu adevărat o capodoperă arhitecturală. Prin această operă poate fi urmărită tendința de creare a construcțiilor strict monumentale și în același timp a unei entități elegante. Se pare că anume în această perioadă se formează stilul arhitectural al maestrului, sunt create noile tehnici de construcție, se definesc propriile căi altruiste de dezvoltare.

Ca orice bărbat, este chemat la datoria de a-și îndeplini serviciul militar. Refuzul de a se mobiliza în armata română atrage după sine unele consecințe. Este supus unei anchete din partea Tribunalului Militar. La sugestia Înalțului Comandament Militar Român, este nevoit să abdice din funcția de arhitect la Eparhia din Bălți și să plece la Chișinău, unde se angajează în calitate de arhitect de rangul trei, în secția tehnică regională.

Paralel cu aceste momente negative din viața arhitectului Valentin Voițehovskij intervin și momente plăcute legate de viața particulară. Prin intermediul bunilor săi prieteni Eugenia și Moisei Gamburg face cunoștință cu viitoare sa soție, Tatiana Andronache, cu care își va lega destinul pentru toată viața, pe 15 mai 1940. Soția arhitectului, Tatiana Andronache, provenea dintr-o familie de intelectuali, era fiica învățătorului de la sat Alexandru Andronache (Andrunachievi), care ulterior va obține studii juridice la Sankt Petersburg și Iași, și fiica renumitei pianiste Antonina Stadnițkaja, nepoata Mitropolitului Arsenie Stadnițkii (p. 25-26).

În intervalul iulie 1940-iunie 1941 deține funcția de șef al secției construcției capitale din componența NARCOMPROS al RSS Moldovenești. După 22 iunie 1941, împreună cu familia se evacuează în regiunea Stavropol, orașul Vladikaukaz, apoi în orașul Djambul din RSS Kazahă, unde ca și mulți alți refugiați se angajează la muncă în calitate de maestru (în limba rusă „прораб”) la Fabricile și Uzinele din localitate evacuate din orașele ocupate. Specialitatea de arhitect l-a ajutat să contribuie la proiectarea în grabă a clădirilor necesare adăpostirii fluxului mare de refugiați. Pentru această contribuție Valentin Voițehovskij a fost decorat, din spusele fiicei, cu o medalie; nu este specificată care anume. Autoarea cu tristețe relatează despre acele momente și lipsuri prin care a trecut familia sa, în urma cărora, din cauza greutăților, au decedat bunicii din partea mamei, rămânând pentru totdeauna pe meleagurile Kazahstanului (p. 28-30).

Din aprilie 1944 începe perioada cea mai fructuoasă din cariera sa de arhitect. Deține funcția de adjunct al șefului Centrului de Arhitectură din componența Guvernului RSSM și funcția de Arhitect principal al proiectului instituțional „Moldavstroiproiect”.

Reconstrucția și restabilirea infrastructurii principalelor orașe distruse de pe urma războiului (Chișinău, Bender, Bălți, Soroca, Cahul, Tiraspol), au fost obiectivele prioritare trasate de conducerea de atunci. Valentin Voițehovskij devine autorul Planului general de restabilire a orașului Soroca. În anul 1951, Consiliul Miniștrilor RSSM aprobă Planul general de reconstrucție și reorganizare a orașului Chișinău, elaborat cu contribuția arhitectului Alexei Șciusev, preluat după decesul acestuia de către arhitectul Robert Kurț (p. 32). Maestrul Valentin Voițehovskij a avut o contribuție profesională enormă la implementarea acestui proiect.

Cu a doua jumătate a anilor '50, începe o nouă etapă în dezvoltarea ramurii arhitecturale, caracterizată prin implementarea noilor tendințe în construcție și arhitectură, trecerea la construcția cartierelor și microraioanelor de locuit ale orașelor. Principiul proiectării libere a înlocuit construcțiile perimetrice a cartierelor cu aranjarea simetrică a obiectelor în ansamblu. Pe motivul dispariției proprietății private au dispărut și curțile interne, prin urmare au apărut mai multe spații libere, anfilade ale străzilor.

Pe lângă proiectarea și delimitarea noilor terenuri transformate în două mari șantiere, microraiioane sau cartiere (Botanica – cu străzile Decebal, Trandafirilor, bulevardul Dacia, și Rîșcanovca – cu străzile Nicolae Dimo, Bogdan Voievod și prospectul Moscovei), se executau munci de proiectare și reabilitare a centrului orașului Chișinău.

Valentin Voițehovskij, împreună cu arhitectul P. Borisov, proiectează și realizează clădirea Ministerului Industriei Alimentare, o minunată construcție amplasată pe bulevardul Ștefan cel Mare, actualmente sediul Procuraturii Generale a Republicii Moldova (1952). Lucrarea fusese propusă pentru acordarea Premiului „Stalin”. Monumentalitatea clădirii este accentuată de ridicarea lojei azurii deasupra volumului principal al corpului administrativ, evidențiat puternic la intrarea principală. Modul constructivist și figurativ divers al acestei clădiri, îmbinat cu precizia și compoziția ritmică a spațiilor, legătura organică a materialului local de construcție (piatra albă cu ceramica colorată arsă), tendința de a utiliza tradițiile arhitecturale naționale (inciziile în piatră și motivele decorative din arta populară), spectrul coloristic elegant ales redă estetismul și farmecul clădirii, înalt apreciat de către renumitul arhitect A. Dușkin, în cadrul întrunirii primului Congres al arhitecților din RSSM din 1951. Toate aceste calități executate profesional subliniază caracterul și stilul arhitecturii contemporane a anilor '50, care și-au găsit reflectare ulterioară în edificarea complexelor de case de locuit cu nr. 107 (1955-1959), în redarea măreției principalei artere a orașului Chișinău, prin construirea edificiului magazinului „Universal Central”, ulterior denumit „Lumea Copiilor”, iar astăzi magazinul „Gemenii” (p. 36-39).

Este replanificată și modificată (1951) construcția fostei Case a Nobilimii, edificată la sfârșitul secolului al XIX-lea, transformată în clădirea cinematografului „Patria”. Pe configurația fundamentului vechi, de fapt este ridicată o clădire nouă, baza compozițională o constituie Sala Spectatorilor, prevăzută cu o capacitate de 950 locuri. Este construit gardul metalic al „Parcului Catedralei” din partea Pieței Marii Adunări Naționale cu o frumoasă amenajare decorativă (1951). Clădirea Filarmonicii de Stat este ridicată pe fundamentul fostului Circ al Chișinăului, care atrăgea prin îmbinarea armonioasă a combinației dintre măreția și în același timp modestia laconică a exteriorului redat prin porticul din șase coloane amplasat la intrarea centrală, combinată cu fațada interiorului maiestuos renovată, care amplifică și reda sălii o acustică perfectă.

Toate aceste construcții în procesul de realizare au fost supuse unor metamorfoze și influențe externe, din partea superiorilor, care deseori interveneau în planul general al autorilor și proiectanților, fiind în totală contradicție cu gândirea, metodologia și practica arhitecturală. Pentru nerespectarea unor indicații sau nepromovarea liniei partidului în așa-zisa „luptă cu surplusurile în arhitectură”, sufereau sau erau

pedepsiți nemijlocit autorii proiectului prin: anularea premiilor acordate pentru realizarea unui sau altui proiect, rambursarea sumei făcându-se din contul salariului sau prin obligativitatea restituirii sumei sub formă de „alimente”, care era considerată „valoarea pagubei provocată statului” (p. 39-40).

Odată cu creșterea numărului populației și creșterea activităților și manifestațiilor culturale apare și necesitatea edificării de noi obiective de menire culturală. Cu această ocazie maestrul realizează un vast proiect social de proiectare a mai multor teatre cinematografice din orașele Chișinău și Soroca. Fiind limitat în resursele financiare, datorită politicii economice inițiate de Nichita Hrușciiov, construcțiile de acest gen au fost executate într-o manieră tipică asemănătoare între ele: construcția exactă a interiorului cu o mică diferențiere a exteriorului clădirilor. Proiectarea și construirea lor se făcea ținând cont de limitarea numărului de încăperi și anexe trebuincioase vizitatorilor (antreul larg și prezența vestiarelor). Acestor edificii de menire socială le lipsea elementul de inspirație fără de care orice obiectiv își pierdea adevărata valoare cultural-artistică (p. 38). Tendința respectivă se observă și a fost aplicată la construcția clădirilor de studii a Universității de Medicină din Chișinău (1956-1962).

Autoarea monografiei afirmă că în perioada de refacere a statului distrus ca urmare a efectelor războiului, arhitecții erau la mare căutare. Distinsa pictoriță expune o listă compusă din 384 lucrări realizate de către arhitectul Valentin Voițehovskij în colaborare cu alți arhitecți din RSSM, care cu siguranță, afirmă ea, nu este definitivă. „Cum un bun croitor care nu poate relata câte comenzi a executat pe parcursul vieții, așa și un arhitect aflat la mare căutare, nu-și poate aminti cu exactitate tot ceea ce a creat pe parcursul vieții” (p. 41).

După cum afirma arhitectul I.S. Eltmann, „meritul profesorului Valentin Voițehovskij constă în faptul că indiferent de condițiile restrictive tehnologice, economice și politice impuse, a precăutat întotdeauna soluțiile considerate corecte, corelate cu ideile novatoare ale epocii și tradițiile naționale, fie în realizarea planului general de reconstrucție al orașelor, fie în proiectarea și restaurarea unui nou edificiu. Toate acestea mărturisesc despre înalta măiestrie profesională a arhitecturului. Este regretabil și trist de afirmat că un așa maestru de talia lui Voițehovskij a fost limitat și strâmtorat în procesul de elaborare și realizare a proiectelor sale” (p. 43).

Este practic imposibil de apreciat aportul în dezvoltarea științei realizat de profesorul Valentin Voițehovskij. În calitate de membru al Societății de Ocrotire a Monumentelor Arhitecturale, se numără printre primii care au cercetat fundamental monumentele de cult ale arhitecturii moldovenești. Materialele acestor cercetări au fost prezentate sub formă de concluzie, „fiecare etapă de dezvoltare începând de la epoca lui Ștefan cel Mare, a doua jumătate a secolului al XV-lea, erau caracteristice prin anumite particularități, care cu trecerea anilor treptat se schimbau, dar baza constructivă a monumentului continua să fie aceeași” (p. 44), fiind, totodată, și o bună expertizare în parte a fiecărui monument arhitectural (Biserica „Adormirii Maicii Domnului” din Căușeni, Biserica „Sfântul Dumitru” din Orhei, Complexul de biserici rupestre de la Butuceni, Soborul Vechi din Chișinău, mănăstirile din Călărași, Căpriana, Saharna, Suruceni, Rudi) și cele legate de construcția cetăților medievale moldovenești (Soroca, Hotin, Cetatea Albă și Bender).

Renumitul arhitect a constatat că cetățile Hotin, Cetatea Albă și Bender aveau

în construcția de bază a planului un unghi drept, iar cetatea Soroca o construcție pentagonală. Se datorează acest fapt progresului tehnologic înregistrat în arta militară a vremii, dictată de apariția armelor de foc, care cereau întărirea nivelului fortificațiilor. Cetatea Soroca a constituit un astfel de caz aparte, cu utilizarea noilor cunoștințe tehnice în planul constructiv al formei circulare a zidurilor, adaptate la noile tehnologii militare avansate.

În lucrările sale a delimitat și formulat trăsăturile specifice existente și particularitățile caracterului național al stilului arhitectural moldovenesc, evident vizibil chiar și atunci când Principatul Moldovei se afla sub suzeranitatea otomană. Îmbinat cu picturile murale interioare și exterioare care fascinează prin tematică diversă și coloritul viu pronunțat. Rezultatele cercetărilor, investigațiilor sale au fost materializate într-un șir de publicații naționale, fiind înalt apreciate de forumul academic unional, editate într-un șir de reviste științifice unionale și naționale. Multe dintre ideile, afirmațiile, judecățile implementate în studiile sale au permis înlăturarea lacunelor existente din istoria și cultura locală, au stat la baza cercetărilor ulterioare și apariția noii generații de cercetători și arhitecți (p. 44-47).

Sușține în anul 1965 teza de doctorat cu tema „Cetatea Soroca”, în cadrul Academiei de Pictură din Leningrad (fiind prima lucrare republicană din acest domeniu). Cel mai important avantaj al muncii sale îl reprezintă faptul că, în baza unor analize minuțioase a diferite surse, a fost studiată și demonstrată științific dezvoltarea domeniului arhitectural pe tot teritoriul spațiului Moldovei medievale, fiind un succes remarcabil al arhitectului, ceea ce a contribuit la noi realizări profesionale. Acest fapt a permis maestrului să-și descopere o altă latură a sa, mult mai nobilă și pe larg apreciată de studenți și de mediul profesoral academic, arta de a preda cunoștințele tinerei generații.

Îmbinarea metodologiei de predare cu tehnicile, metodele și practicile pedagogice moderne, fotografiile, schițele, desenele, planurile executate personal care reprezentau diferite stiluri și curente în arhitectură sau proiectarea filmelor și a slideurilor unde erau reprezentate imagini ale edificiilor și stilului de viață occidental. Redate și armonios relatate prin obiceiurile și atmosfera acelor locuri, orașe, state vizitate personal de autor: Ungaria, Cuba, Franța, Maroc, Cehoslovacia, Anglia, Norvegia, Danemarca. Prin existența similitudinilor lucrărilor, aducea de fiecare dată exemple din istoria arhitecturii locale și universale, comparându-le între ele, astfel încât crea senzația că sunt pentru prima dată descoperite, relatate și expuse.

Prin discuțiile permanente efectuate cu studenții și analiza ulterioară a lecțiilor, urmarea cum decurge procesul de predare-învățare, tindea să obțină rezultate excelente în pregătirea unui bun specialist, cu un înalt grad de calificare. Procesul didactic era structurat, de fiecare dată, pe îmbinarea principiului teoriei cu practica, fiind scoase în evidență valorile individuale și calitățile personale ale profesorilor și studenților. Rezultatul acelor cursuri ale profesorului Valentin Voițehovskij l-au constituit lucrările/albumele studenților, după care aceștia erau evaluați și promovați (p. 49-53).

În a doua parte a lucrării, intitulată sugestiv „Детство с родителями – Copilăria cu părinții” (p. 54-71), autoarea se transpune în timpul copilăriei sale încercând să ne relateze atmosfera ce domina în familie și societatea de atunci, „mu-

zica care răsuna pretutindeni – era mama sau elevii ei care se ocupau de pian, tata, care deși era duminică, permanent ceva schița, proiecta. Repetițiile, concertele, susținerea tezelor, darea în exploatare a edificiilor realizate, întâlnirile cu familiile prietenilor sau chiar groaznicele nume ale șefilor lor, toate erau noțiuni normale și făceau parte din viața cotidiană a familiei” (p. 55, 70).

Un rol aparte pentru autoarea lucrării, cu profunde conotații emotive, l-a avut orașul Soroca, „orașul copilăriei și adolescenței tatălui ei, orașul în care locuia bunelul cu soția sa, orașul cu splendida cetate în care arhitectul Valentin Voițehovskij și-a petrecut aproape tot timpul cu familia în cercetarea și studierea vestigiilor arheologice descoperite în cetate și în preajma ei”. De neuitat sunt relatările bunelului ei despre feciorul acestuia, Alexandru, fratele lui Valentin, arestat în 1938 de organele sovietice represive NKVD din stânga Nistrului și trimis la muncă silnică în îndepărtatul oraș Magnitogorsk, de la care nu au avut toată viața nicio veste (p. 56-63).

Excursiile prin satele și orașele Moldovei, organizate de V. Voițehovskij și soldate cu fotografierea, schițarea, desenarea și pictarea diferitor stiluri de construcție a caselor vechi țărănești, a tehnicilor de incizare de pe diverse construcții din lemn de la sate, „care formează un specific și oferă un colorit aparte fiecărui sat”, a influențat benefic și a implantat ulterior talentul său și arta de a picta fiicei sale Nina. Devine mai târziu artistă plastică și-și capătă un nume prin expozițiile sale organizate la Moscova, în baza acelor picturi și desene realizate cândva prin satele Moldovei. Autoarea monografiei constată cu regret că acele stiluri vechi arhitecturale de la sat, care erau căutate pe larg în copilăria sa de tatăl ei, astăzi nu s-au mai păstrat (p. 67).

În relatările sale despre orașul Chișinău, menționează cu o deosebită deschidere sufltească despre activitatea lui Valentin Voițehovskij împreună cu Robert Kurt și Valentin Mednec, alături de renumitul și genialul arhitect Alexei Șciusev, în proiectarea și realizarea Planului general de reconstrucție a orașului Chișinău, avariat de cutremurul din 1940 și distrus de război. Scoate în evidență cele două edificii construite la Chișinău de Alexei Șciusev, la începutul secolului XX (casa și vila familiei Karcevskij). Deseori, împreună cu Robert Kurt (nepotul lui Alexei Șciusev pe linie maternă), familia frecventa această vilă (p. 68-69).

Autoarea are amintiri plăcute legate de copilăria petrecută în casa familiei amplasată pe str. A. Șciusev 57, care era des frecventată de prietenii familiei: soții Moisei și Eugenia Gamburg, Esfira și Robert Kurt, Valentin Mednec cu soția, poetul Emilian Bucov, medicii Natalia Gheorghiu și Alexandra Osno. Sunt amintiri de neuitat lăsate de rudele apropiate: Nina, sora lui Valentin Voițehovskij, care a învățat și a trăit în România, familia academicianului matematician Vladimir Andrunachievici, fratele mamei și, nu în ultimul rând, familia soțului distins autoare Grosul Vladislav, fiul Președintelui Academiei de Științe a RSSM, Iakim Grosul, cu care s-a căsătorit și a întemeiat propria familie (p. 69-70).

Lucrarea se încheie cu lista operelor publicate și manuscrisele arhitectului Valentin Voițehovskij (p. 72), cu o bogată bibliografie selectivă (p. 73), cu anexele schițelor grafice realizate de Valentin Voițehovskij în anii războiului, care completează textul monografiei (p. 76-79), cu desenele grafice ale lui Valentin Voițehovskij, parte a proiectului științific din anii '70, Bisericile Moldovei medievale – secolele XV-XVIII (p. 80-95). Locurile vizitate și descrise în lucrare sunt completate cu ima-

ginile foto alb-negru, din colecția familiei (p. 5, 6, 10-16, 20-28, 31-32, 35-37, 39, 42-46, 48, 50-52, 54, 57-66, 68, 71).

În încheiere, constatăm că monografia semnată de Nina Grosul-Voițehovskij este o realizare de valoare, conținând studii ce reflectă viața și activitatea renumitului arhitect Valentin Voițehovskij. Conține o amplă și bogată informație de referință pentru istoria arhitecturii naționale, cu o sistematizare științifică a materialului util specialiștilor în domeniu. Oferă noi perspective de cercetare și analiză studenților facultăților de arte plastice și celor de la științele arhitecturale. Este recomandată nu doar specialiștilor, ci și publicului larg de cititori.

Anatolie Povestca

